

Sıbt İbnü'l-Acemî ve Neslü'l-himyân fî mi' yâri'l-Mîzân Adlı Eseri

Fatih ÇİMEN | <https://orcid.org/0000-0002-6098-3374>

Doç. Dr. | Yazar | fatihcimen77@gmail.com

Manisa Celal Bayar Üniversitesi | <https://ror.org/053f2w588>

Hadis | Manisa, Türkiye

Öz

Sıbt İbnü'l-Acemî, miladî XVII. asırda Memlûkler devrinde Halep'de dünyaya gelmiş ve orada yetişmiş ilmi bir şahsiyettir. On altı yaşlarda hadis ilmini tahsile başlayan İbnü'l-Acemî, başta Kâhire ve Dımaşk olmak üzere çok sayıda beldeye ilmi yolculuklarda bulunmuştur. O'nun bu yolculuklardaki en büyük çabası âlî ve nâzil rivayetleri toplamak ve bunları rivayet etmek olmuştur. İslâmî ilimleri, döneminin alanlarında söz sahibi meşhur âlimlerden almaya özen göstermiştir. Bu onun hadisçiliğini oluşturan önemli faktörlerden biridir. Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hadisçiliğine dair Türkiye'de henüz tamamlanmış akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu makalede Memlûkler döneminin önemli ama unutulmuş hadis âlimlerinden biri olan Sıbt el-Acemî'nin, öncelikle hayatıyla ilgili kısa bilgiler aktarılacak, ardından onun hadisçi kimliğini oluşturan faktörler, tahsil hayatı ve hadis ilmine katkıları şeklinde iki başlık altında tahlil edilecektir. Makalenin ana bölümünü teşkil eden Hadis ilmine katkıları başlığında Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hadis eserleri hakkında genel bilgiler aktarılacak, daha sonra *Neslü'l-himyân fî mi'yâri'l-Mîzân* adlı eseri dökümantasyon ve mukayese yöntemleri takip edilerek tahlil edilmeye ve buradan hareketle müellifin hadisçi kimliği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sıbt İbnü'l-Acemî, âlî ve nâzil rivayetleri toplamının yanında yazdığı eserlerle de hadis ilmine önemli katkılarda bulunmuştur. *Neslü'l-himyân*, onun hadis alanında telif ettiği önemli eserleri arasındadır. Müellif bu eserini Zehebî'nin zayıf ve meçhul ravilerle ilgili yazdığı en kapsamlı ve meşhur eseri *Mîzânü'l-İtidâl*'inde tespit ettiği birtakım eksiklikler ve hataları gidermek ve tashih etmek amacıyla telif etmiştir. Bu bağlamda, Sıbt İbnü'l-Acemî, *Mîzan*'da farklı isimler altında dağıtık olarak verilen râvi bilgilerini kendi isimlerinde toplayarak eserin dağılımını gidermiş ve okuyucuya büyük kolaylık sağlamıştır. *Neslü'l-himyân*'da Zehebî tarafından râvilerin zafiyeti veya cehaletiyle ilgili eksik bilgiler tamamlanmış, râviler hakkındaki tadil değerlendirmeleri de ilave edilerek araştırmacıya objektif bir alan açılmıştır. Bu uygulama rivayetler hakkında verilecek hükümlerde hadis ilmi açısından çok önemlidir. Kısacası Sıbt İbnü'l-Acemî hadis ilmine düşkünlüğünün yanı sıra bu alanda telif ettiği eserlerle de hakkında akademik araştırma yapılmayı hak eden biridir. Özellikle onun cerh tadile dair telif ettiği *Neslü'l-himyân* adlı eseri, bu alanda en meşhur eserlerden biri olan *Mîzânü'l-İtidâl* ile birlikte mutlaka değerlendirilmesi ve tetkik edilmesi gereken bir kaynaktır. Ayrıca bu çalışma ile görülmüştür ki muhaddisler râvilerin değerlendirilmesinde kendinden önceki yazılan özellikle alanında otorite olan ricâl kaynaklarına tamamiyle güvenerek nakilde bulunmamışlar, geniş çaplı kaynak taraması ve analizi sonrası değerlendirmelerini yapmışlardır. Son olarak ifade etmek gerekirse, hadis ilminde otorite isimler tarafından yazılmış ve ulema arasında şöhret bulmuş olsa dahi rical kaynaklarının mutlaka üzerine yazılmış zeyl türü eserler ve yeniden yapılacak araştırmalarla birlikte teyit ve tashih edilerek değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Sıbt İbnü'l-Acemî, Neslü'l-himyân, Memlûk, Cerh Tadil, Muhaddis.

Atıf Bilgisi

Çimen, Fatih. "Sıbt İbnü'l-Acemî ve *Neslü'l-himyân fî mi'yâri'l-Mîzân* Adlı Eseri". *Rize İlahiyat Dergisi* 29 (Ekim 2025), 199-212.

<https://doi.org/10.32950/rid.1503248>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 21.06.2024

Kabul Tarihi: 23.08.2025

Yayın Tarihi: 20.10.2025

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr

Benzerlik Taraması

Yapıldı - iThenticate

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Sibt ibn al-‘Ajamī and His Work Titled *Nasl al-Himyān fī Mi’yār al-Mizān*

Fatih ÇİMEN | <https://orcid.org/0000-0002-6098-3374>

Assoc. Prof. | Author | fatihcimen77@gmail.com

Manisa Celal Bayar University | <https://ror.org/053f2w588>

Hadith | Manisa, Türkiye

Abstract

Sibt İbnu'l-Acemî is a scholar who was born in Aleppo during the Mamluk period in the seventeenth century AD and grew up there. İbnu'l-Acemî, who started studying hadith at the age of sixteen, traveled to many places, especially Cairo and Damascus. His greatest effort during these journeys was to collect high and lowly narrations and narrate them. He took care to learn Islamic sciences from famous scholars who had a say in the fields of his period, and in this regard, he studied the science of hadith primarily from İraki, Bulkînî, İbnu'l-Mulakkın and Heysemî. This is one of the important factors that constitute his hadithism. There is no academic study completed yet in Türkiye on Sibt İbnu'l-Acemî's hadith theory. In this article, firstly, brief information about the life of Sibt al-Acemî, one of the important but forgotten hadith scholars of the Mamluk period, will be given, and then the factors that constitute his hadith identity will be analyzed under two headings: his educational life and his contributions to the science of hadith. Under the title of his contributions to the science of Hadith, which constitutes the main part of the article, general information about Sibt İbnu'l-Acemî's hadith works will be given, and then his work called *Neslü'l-himyân fî mi'yârî'l-Mizân* will be analyzed by following the documentation and comparison methods, and from there, the author's work will be analyzed. An attempt will be made to reveal the identity of the hadith writer. In addition to collecting supreme and revealed narrations, Sibt İbnu'l-Acemî also made significant contributions to the science of hadith with the works he wrote. *Neslü'l-himyân* is among his important works on the science of hadith. The author wrote this work in order to eliminate and correct some of the deficiencies and errors he identified in Zehebî's most comprehensive and famous work, *Mizânü'l-i'tidâl*, which he wrote about weak and unknown narrators. In this context, İbnu'l-Acemî collected the information of narrators given under different names in *Mizân* under their own names, eliminating the clutter of the work and providing great convenience to the reader. In *Neslü'l-himyân*, the missing information about the weakness or ignorance of the narrators was completed by Zehebî, and a more objective field was opened for the researcher by adding modified evaluations about the narrators. This practice is very important in terms of the science of hadith in the judgments to be made regarding the narrations. In short, Sibt İbnu'l-Acemî is a scientific figure who deserves academic research about him, not only with his fondness for the science of hadith, but also with the works he wrote in this field. Especially his work called *Neslü'l-himyân*, which he wrote about cerh modification, appears as a source that must be evaluated and examined together with *Mizânü'l-i'tidâl*, one of the most famous works in this field. In addition, it has been seen in this study that in the evaluation of the narrators, the haddith scholars did not completely rely on the sources written before them, especially the rijal sources, which are authorities in their field, and made their evaluations after extensive source scanning and analysis. Finally, even if they were written by authority figures in the science of hadith and found fame among the scholars, rical sources must be evaluated by confirming and correcting them with supplementary works and re-research.

Keywords

Hadith, Sibt İbnu'l-Acemî, Neslü'l-himyân, Mamluk, Criticism and Approval, Hadith scholar.

Citation

Çimen, Fatih. "Sibt İbn al-‘Ajamî and His Work Titled *Nasl al-Himyân fî Mi'yâr al-Mizân*". *Rize Theology Journal* 29 (October 2025), 199-212.

<https://doi.org/10.32950/rid.1503248>

Publication Information

Type	Research Article	Peer-Review: Double anonymized - Two External
Process Information	Date of Submission: 21.06.2024	Date of Acceptance: 23.08.2025 Date of Publication: 20.10.2025
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.	
Ethics Committee Approval	Ethics committee approval is not required for this study.	
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate	Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.	
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	

Giriş

Memlükler dönemi hadis ilmi açısından oldukça velûd ve hareketli bir zaman dilimi olmuştur. Bu dönem aynı zamanda hadis tartışmalarının yoğun yaşandığı ve hadis ilminin son halini aldığı bir dönemdir. Dolayısıyla söz konusu dönemde yaşamış olan hadis âlimlerinin ilmî şahsiyetleri ile bu ilme kazandırdıkları eserler, hadis ilmindeki problemlerin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.¹

Çalışmaya konu olan ve Memlükler dönemi muhaddislerinden Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hadisçiliğine dair Türkiye'de tamamlanmış sadece bir akademik çalışma bulunmaktadır.² Tespit edilebildiğimiz kadarı ile sadece Abdurrahim Arslan, onun siyer şerhini bir makalesinde ele almıştır. Onun haricinde Sıbt el-Acemîyi konu edinen başka bir çalışmaya rastlayamadık.³ İşte bu makalede Memlükler döneminin önemli ama unutulmuş hadis âlimlerinden biri olan Sıbt el-Acemî'nin özellikle hadisçi kimliğine dikkat çekmek, daha sonra da zayıf ve meçhul râvilerle dair telif edilmiş en meşhur eserlerden biri olan *Mizanü'l-l'tidâl* üzerine yazdığı *Neslü'l-himyân fi mi'yâri'l-Mizân* adlı zeylinin tanıtılması amaçlanmaktadır. Ricâl kaynaklarındaki râvilerle ilgili bilgiler ihtihadi olduğu için aynı râvilerle ilgili farklı kaynaklarda farklı değerlendirmelerle karşılaşmak mümkündür. Ravilerle ilgili yapılacak değerlendirmeler doğrudan hadislerin sıhhatine etki ettiğinden, söz konusu değerlendirmelerde doğruya en yakın tespitlerin yapılması da oldukça önemlidir. Dolayısıyla ricâl kaynakları üzerine yapılan zeyllerin bu noktada önemi büyüktür.

1. Sıbt İbnü'l-Acemî'nin Hayatı

Tam adı İbrahim b. Muhammed b. Halîl et-Trablusî olan Sıbt İbnü'l-Acemî, 753/1352 tarihinde Halep'te dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda Ebu'l-Vefâ, Ebû İshâk künyeleriyle maruf olan müellif, âlimlerce muhaddis, hâfız, fakih, burhanüddîn gibi lakaplarla tanıtılmaktadır. Aslen Trablusşamlı olan Sıbt İbnü'l-Acemî, çoğunluğu muhaddis olan bir sülaleden gelmektedir. Babasını küçük yaşta kaybettiği için onun yetişmesinde hadis rivayetiyle de tanınan annesinin rolü büyüktür.⁴

Babası vefat ettikten sonra Dimaşk'a götürülen Sıbt İbnü'l-Acemî orada Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Daha sonra tekrar Halep'e döndü ve burada kıraat ilminde Abdü'l-ehad el-Harrânî ve Muhammed b. Meymûn el-Kadâî gibi bazı hocalardan dersler aldı. Fıkıh ilmini de yine Halep'teki Şihâbüddin İbn Ebi'r-Rızâ ve Ebu'l-Berekât Şerefüddin el-Ensârî'nin de aralarında bulunduğu bazı âlimlerden tahsil ettikten sonra çevre beldelere ilim yolculuklarında bulundu ve birçok hocadan fıkıh, kıraat, tasavvuf ve Arap diline dair dersler aldı. Sıbt İbnü'l-Acemî dil ilmini dönemin ve sonraki zamanların büyük dil âlimlerinden biri olan Fîrûzâbâdî'den (ö. 817/1415) almıştır.⁵ Dolayısıyla Sıbt İbnü'l-Acemî'nin, hadis dışındaki ilimlerde de yeterli eğitimi aldığı görülmektedir. Nitekim kendisi de hadis dışındaki hocalarının otuz civarında olduğunu ifade etmektedir.⁶ İbn Fehd (ö. 871/1466), onun Dimaşk'ta kırk, Kahire'de ise otuzdan fazla hocadan ilim aldığını ifade etmektedir. Bulkînî (ö. 805/1403), Irâkî (ö. 806/1404) ve Heysemî (ö. 807/1405) de onun ders aldığı hocalarındandır. Bununla birlikte İbn Hacer el-Askalânî, oğlu Muhammed b. Halîl ve İbn Razîk gibi meşhur âlimler de ona hocalık yapmıştır.

Hayatını ilme adanmış olan Sıbt İbnü'l-Acemî, ömrünün sonlarına doğru veba hastalığına yakalanmış ve 841/1438 yılında seksen sekiz yaşında iken yine doğduğu Halep'te vefat etmiştir. Cenazesi öğle namazına müteakip Halep sınırları içerisindeki aile kabristanlığına defnedilmiştir.⁷

¹ Halit Özkan, *Memlüklerin Son Asrında Hadis*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 26, 29, 30, 35 vd.; Ayrıca bkz. İsmail Yiğit, *Memlükler*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015); İsmail Yiğit, "Memlükler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/87-90; Ebü'l-Hayr Şemsüddin es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî li ehli'l-karni't-tâsî*, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayât, ts.), 12/2 vd.

² Sıbt İbnü'l-Acemî'nin hadisçiliğine dair biri makalenin yazım aşamasında devam eden ancak henüz bitmiş olan Yusuf Özmen'in *Sıbt b. el-Acemî (ö. 841) ve et-Tebayn li Esmâi'l-Müdelelîn Adlı Eseri Bağlamında Hadisçiliği*, diğeri de halen devam etmekte olan Ülker Çam'ın hazırladığı *Hadis Şerhçiliği Açısından Sıbt İbnü'l-Acemî'nin "et-Telkîh li-Fehmi Kârî's-Sahîh" Adlı Eseri* isimli iki yüksek lisans tezi bulunmaktadır.

³ Abdurrahim Arslan, "Sıbt İbnü'l-Acemî ve Nûru'n-Nibrâs Adlı Siyer Şerhi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45, (Haziran 2021), 248-269.

⁴ Ebü'l-Fazl Takıyyüddin Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed b. Fehd, *Lahzü'l-elhâz bi-zeyli Tabakâti'l-huffâz*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998), 201-203; Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *el-Kâşif fi marifeti men lehû rivaye fi'l-kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme, (Cidde: Dâru'l-Kible, 1413/1992), 1/91, 100.

⁵ Ebü'l-Fazl Bedrüddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Muhammed İbn Kâdî eş-Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, thk. Abdülalim Hân, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986), 4/65.

⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî* 1/140.

⁷ Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1992), 1/65; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/92; Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982), 551; Ebû Gays Muhammed Hayrüddin b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-ilm lil-Melâyin, 1423/2002), 1/65.

2. Hadisçiliğini Oluşturan Faktörler

Sibt İbnü'l-Acemî (ö. 841/1438), Memlüklerin hüküm sürdüğü sekizinci asırda Halep'te dünyaya gelmiş ilmî bir şahsiyettir. O, dönemin siyasi çalkantılarına ve babasını çok küçük yaşta kaybetmesine rağmen ömrünü hadis rivayetine ve bu alanda eser telifine harcamış bir âlimdir. İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi dönemin önemli hadis âlimleri tarafından bu alandaki gayretleri takdir edilen Sibt İbnü'l-Acemî, sadece âli ve nâzil rivayetleri toplama ve bunları rivayet etmekle değil, telif ettiği eserlerle de hadis ilmine önemli katkılar sağlamıştır. Sibt İbnü'l-Acemî'nin hadisçiliğini oluşturan faktörler, hadis ilmine dair tahsil süreci ile bu ilim dalında telif ettiği eserler şeklinde iki kısımda ele alınacaktır.

2.1. Hadis İlmini Tahsil Süreci

Sibt İbnü'l-Acemî, on altılı yaşlarda hadis ilmiyle meşgul olmaya başladı ve doğduğu Halep şehrinde dönemin âlimlerinden hadis dinledi. On yedi yaşında iken hadisleri yazmaya başladı. O, Halep'te kaldığı süre içinde önemli âlimlerden gerek âli gerek nâzil rivayetlerin tamamını toplamaya çalışmıştır. İbn Fehd, onun Halep'te kaldığı sürede hadis aldığı hocalarının takriben altmış kadar olduğunu ifade etmektedir.⁸

Kaynaklar onun yirmi yedi yaşından itibaren ilim yolculuklarına başladığını söylemektedir. Sibt İbnü'l-Acemî Mısır'a, ardından Dimyat, Kudüs, Remle, Nablus, Humus, Trablus, Dimaşk ve daha birçok şehre ilmî seyahatlerde bulunmuş ve buralarda Zeynüddin el-İrâkî (ö. 806/1404), Ömer b. Reslân el-Bulkînî (ö. 805/1403), İbnü'l-Mülakkın (ö. 804/1401) ve Heysemî gibi önemli âlimlerden hadis ilmini tahsil etmiştir.⁹

Sibt İbnü'l-Acemî Kâhire'ye geldiğinde burada uzun müddet kalmış ve yaklaşık kırk hocadan hadis almıştır.¹⁰ Onun Mısır'da hadis ilmini tahsil ettiği hocalarının en önemlileri İrâkî, Bulkînî, Heysemî ve İbnü'l-Mülakkın'dır. İbnü'l-Acemî'nin bu dört isim arasında en çok istifade ettiği hocası İrâkî'dir. İrâkî bilindiği üzere dönemin en önemli hadis âlimi ve otoritesidir. Bu da Sibt İbnü'l-Acemî'nin hadisçiliğine dair bize fikir vermektedir. İbn Hacer, onun İrâkî'ye on yıl süreyle talebelik yaptığını ve ondan icazet aldığını ifade etmektedir.¹¹ O günün şartları düşünüldüğünde on yıl, uzun bir süre olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte İrâkî'den onun *Elfiye* ve şerhi ile İbn Hacer'in *Nüket*'ini ve yine İrâkî'nin birçok eserini de kendisinden okumuştur.¹²

Sibt İbnü'l-Acemî Kâhire'de bulunduğu süreçte Bulkînî'den de hadis ilmi almış, ondan Tirmizî'nin (ö. 279/892) şerhini ve *Muvattâ'*ın bir kısmını tahsil etmiştir.¹³ Ayrıca Bulkînî'den *Dârekutnî*'nin (ö. 385/995) veya İbn Mâce'nin (ö. 273/887) *Sünen*'ini, Kurtubî'nin (ö. 656/1258) *Muhtasr-ı Müslim*'ini ve daha başka hadis eserlerini de okumuştur.¹⁴

Heysemî ve İbnü'l-Mülakkın, Sibt İbnü'l-Acemî'nin Kâhire'de kendisinden hadis ilmi aldığı diğer hocalarıdır. Burada kaldığı sürede İbnü'l-Mülakkın'dan onun Buhârî'nin *Sahih*'ine dair telif ettiği şerhini kendisinden yazmış, bununla birlikte İbn Dakîku'l-İd'in (ö. 702/1302) bazı eserlerini de ondan okumuştur.¹⁵

Sibt İbnü'l-Acemî'nin ilim yolculuğu yaptığı bir diğer önemli şehir Dimaşk'tır. O, burada Şâfiî âlimlerinden Sadruddin Süleyman b. Yusuf el-Yâsûfî'den hadis ilmi almış, Ali b. Abdullah en-Nâcî'den de Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsil*'ını dinlemiştir. Sibt İbnü'l-Acemî'nin hadis ilmini tahsil ettiği hocaları bu kadarıyla sınırlı değildir. Nitekim kendisi, hadis dersleri aldığı hocalarının iki yüz kadar olduğunu ifade etmektedir.¹⁶

Sibt İbnü'l-Acemî, güzel ahlakı ile birlikte hadis ilmindeki yetkinliğine dair hem kendi hem de sonraki dönem âlimlerin takdirini kazanmış, kendisine muhaddis, imam, şeyhu'l-muhaddisîn gibi lakaplar verilmiştir. O, çağdaşları tarafından “döneminin tartışmasız şeyhu'l-hadisi”, “zamanının en iyi hadisçisi” gibi ifadelerle nitelenmiştir. İbn Fehd onun hakkında; “imam, hafız, allâme, güzel ahlaklı” ifadelerini kullanırken,¹⁷ Sehâvî (ö. 902/1497) de onu “hafız, allâme, müsned, şeyhu's-sünneti'n-nebeviyye” gibi ifadelerle övdükten sonra Sibt İbnü'l-Acemî'nin âli isnadlı rivayetleri toplama ve rivayet etme konusunda büyük bir mücadele ortaya koyduğunu söylemektedir.¹⁸ Nitekim İbn Fehd de onun camilerde ve mescitlerde insanlara yıllarca Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerini

⁸ İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 202, 204.

⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/140; İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 201-206.

¹⁰ İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 203, 204.

¹¹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/140, 4/175; İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 203-205.

¹² Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/139.

¹³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/139.

¹⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/139.

¹⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/139.

¹⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/140.

¹⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/142; İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 203;

¹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/143.

okuttuğundan bahsetmektedir.¹⁹

2.2. Hadis İlimine Dair Eserleri

Şâfiî mezhebinin önde gelen âlimlerinden biri olan Sıbt İbnü'l-Acemî, kıraat, fıkıh ve Arap dili gibi ilimlerde eğitim olsa da daha çok hadis ilmine dair çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. İbn Hacer onun eserlerinin güzel, ilgi çekçi, güvenilir ve çokça araştırmanın mahsulü olduğunu ifade etmektedir.²⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, ulaşabildiği şehirlerdeki âli ve nâzil rivayetleri toplamanın yanında telif ettiği eserlerle de hadis ilmine önemli katkılarda bulunmuştur. Aşağıda onun hadis ilminde telif ettiği eserleri matbu ve mahtût olanlar ile günümüze ulaşmayan eserleri şeklinde üç kısımda açıklanacaktır. Şunu da ifade etmek gerekir ki; bu makalede eser değerlendirmesi hem genel hem de sadece matbu' olanlar üzerinden yapılacaktır. Eserlerinin tamamına dair tafsilatlı değerlendirmeler müstakil ve daha geniş çalışmalara bırakılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla onun hadis ilmine dair kaleme aldığı eserleri şunlardır:

2.2.1. Matbû' Olanlar

1. *el-İğtibât li-men rumiye bi'l-ihtilât fi ricâli'l-hadîs*

Sıbt İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*'ı ömrünün sonlarına doğru ihtilata maruz kalan râvilerin tanıtılması amacıyla kaleme almıştır. Kendi ifadelerinden anlaşıldığına göre müellif eseri yazmakla bu konuda var olan açığı da kapatmak istemiştir. Nitekim onu bu eserini yazmaya iten sâik, İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) "İhtilât çok önemli ve kıymetli bir ilimdir. Ben bu konu üzerine ciddiyetle eğilen ve eser yazan birini bilmiyorum" şeklindeki ifadeleridir.²¹

el-İğtibât ihtilata dair yazılan eserlerin ilk basılanı olmuştur. Sıbt İbnü'l-Acemî'den yaklaşık bir asır önce yaşamış olan Selâhuddin el-Alâî'nin (ö. 761/1359) *Kitâbü'l-muhtalât*'i, *el-İğtibât*'tan on bir yıl sonra 1996 yılında Kâhire'de basılmıştır. İlginç olan, Alâî'nin söz konusu eserinin ne İbnü'l-Acemî ne de ondan sonra bu alanda eser yazan İbnü'l-Keyyâl (ö. 929/1523) tarafından görülmemiş olmasıdır.²² Sıbt İbnü'l-Acemî, kendisinden önce Alâî'nin bu konuda muhtasar bir eser yazdığını hocası İrakî'den işittiğini, bununla birlikte söz konusu eseri görmediğini ifade etmektedir.²³ Dolayısıyla Sıbt İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*'ı kendinden önceki ve bu alanda ilk kaleme alınan *Kitâbü'l-muhtalât*'den bağımsız olarak telif etmiştir.

Cerh tadilde bazen hafıza zayıflığı ihtilat ile karıştırılabilmekte ve onun yerine kullanılabilir. Ayrıca unutkanlık çoğunlukla ileri yaşlarda herkesin başına gelebilecek bir durumdur. Bu nedenle Sıbt İbnü'l-Acemî, eserine hafıza zayıflığı olan râvileri almadığını ifade etmektedir.²⁴ Dolayısıyla eser sadece ihtilata uğrayan râvilere hasredilmiştir.

Sıbt İbnü'l-Acemî eserinde ihtilata maruz kalan yüz yedi râvinin bilgisine yer vermektedir. Bu haliyle *el-İğtibât*, kendi alanı içinde en kapsamlı eser konumundadır. Zira Alâî'nin eserinde kırk altı râvi ele alınırken İbnü'l-Keyyâl ise kitabına yetmiş râviyi almıştır. Kitabındaki son râvi'nin hanım râvilerden olması dikkat çekmektedir.²⁵ Zira eserde başka hanım râvi bulunmamaktadır.

Müellif, râvileri seçerken herhangi bir eseri esas almamıştır. Ayrıca râviler için sika olma şartını da gözetmemiştir. Dolayısıyla eserdeki râviler arasında sika olanlar bulunduğu gibi zayıf râviler de mevcuttur. Bu hususta Alâî'nin de aynı usulü takip ettiğini söylemek mümkündür. Ancak o, ihtilata uğrayan râvileri çok kısa bir süre ihtilatı devam edip sikalığı zarar görmeyenler, ihtilattan önce cerh edilmiş ihtilat sürecinde de herhangi bir rivayette bulunmayan ve böylece zayıflığının derecesi artan râviler ve sika iken ömrünün sonlarına doğru ihtilata maruz kalan râviler şeklinde üç kısma ayırmakta ve her bir kısımdan râvilere yer vermektedir.²⁶ İbnü'l-Keyyâl ise eserinde sadece *Kütüb-i Sitte* râvilerinden ihtilata uğrayanlara yer vermektedir. Bu durumda Alâî'nin eserinde yapmış olduğu bu taksim diğerlerine kıyasla önemli bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

¹⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/116.

²⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 1/143.

²¹ Ebü'l-Vefâ Sıbt İbnü'l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed Sıbt İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât li-men rumiye bi'l-ihtilât fi ricâli'l-hadîs*, thk. Alâuddin Ali Rıza, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 33: Bkz. Ebü Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni's-Salâh*, thk. Nureddin Itr, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1406/1986), 391. Hadis ilminde ihtilât, sika olarak bilinen hadis râvilerinin çeşitli sebepler dolayısıyla akıl ve şuurlarında meydana gelen sonucunda rivayet ettikleri hadislerde çokça hataya düşmelerini ifade etmektedir. Bkz. İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, 391; Talât Koçyigit, *Hadis İstılahları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980), 161.

²² İbnü'l-Keyyâl, *el-Kevâkib*'inin mukaddimesinde Alâî'nin eserinden bahsetse de istifade ettiği kaynakları sayarken İbnü'l-Acemî'nin *el-İğtibât*'ını saymış ancak Alâî'nin eserini zikretmemiştir. Bkz. Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Keyyâl, *el-Kevâkibü'n-neyyirât fi ma'rifeti men ihtelâta mine'r-ruvâti's-sikât*, thk. Ebdül-kayyûm Abdü Rabbi'n-nebi, (Mekke: Mektebetü'l-İmdâdiye, 1420/1999), 59-61.

²³ İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 33, 34.

²⁴ İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 34.

²⁵ İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 390.

²⁶ Ebü Saîd Salâhüddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Kitâbü'l-muhtalât*, thk. Ali Abdülbâsit, (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1417/1996), 5, 6.

Râviler eserde alfabetik olarak sıralanmıştır. Bu aynı zamanda gerek Alâî gerekse İbnü'l-Keyyâlin de eserlerinin ortak özelliğidir. Bundan dolayıdır ki Sibte İbnü'l-Acemî ile Alâî'nin eserlerindeki ilk râvi, Übân b. Sam'a ismiyle aynı kişidir.²⁷

İhtilat konusunda en önemli hususlardan birisi; bu duruma maruz kalan râvinin ilgili hadisi ihtilattan önce mi yoksa sonra mı aldığı veya ihtilat sonrası rivayete devam edip etmediği hususunun bilinmesidir. Sibte İbnü'l-Acemî de bunun önemine dikkat çekmektedir ancak eserinde bu hususa dair tespitlere yer veremediğine dair üzüntüsünü de ifade etmektedir. Zira ona göre böyle bir durumu tespit etmek, birçok tarih kitabını ve başka eserlerin incelenmesini gerektirmektedir. Ayrıca İbnü'l-Acemî, yaşadığı Halep şehrinde bu kadar kaynağı bulmanın mümkün olmadığını da ifade etmektedir.²⁸

Eseri tahkik eden Alâuddin Ali Rıza, Sibte İbnü'l-Acemî'nin yukarıda ifade ettiği tutumundan dolayı muhtelit râvinin ne zaman bu hastalığa maruz kaldığı, ihtilattan sonra hadis rivayet edip etmediği, ihtilat halinde iken ondan kimlerin hadis aldığı gibi soruların cevapsız kaldığını ifade etmektedir.²⁹ Ali Câbir ise müellifin söz konusu hususları eserine almamasının, okuyucu açısından faydalı bir tercih olabileceğini söylemektedir. Zira böylece okuyucu dikkatini rical eserlerine yöneltecek ve muhtelit râvilerden hadisi kabul edilen ve edilmeyenlere bizzat kaynağında vâkif olacaktır.³⁰ Her ikisinin yaklaşımı dikkate değer olsa da bu durum sonuç itibarıyla muhtelit râviler hakkında kapsamlı araştırmalar yapılması gerektiğini göstermektedir.

Sibte İbnü'l-Acemî'nin, eserini telif ederken ihtilata uğrayan bütün râvileri toplama gibi bir amacı olmamıştır. O, bunu bizzat kendisi açıklamış ve eserine almadığı râvileri tespit edenlerin o isimleri ilave etmelerini istemiştir.³¹ Nitekim eserin muhakkiki Alâuddin Ali Rıza da bu vasıftaki on altı râviyi tespit etmiş ve esere ilave etmiştir.³²

Eserde râvilerin tercümelerine dair bilgiler neredeyse hiç yoktur. Râvinin ne zaman ihtilata uğradığına dair bilgilere ise nadiren rastlanmaktadır.³³ Eserde râvilerin cerh tadil durumlarına dair münekkitlerin değerlendirmelerine de pek az değinilmiştir. Kimi râviler hakkında ise hiçbir bilgi aktarılmamıştır. Alâî'nin *Kitâbü'l-muhtelitîn*'ine baktığımızda ise râvilerin hemen tamamına ait ihtilat bilgileri yanında cerh tadillerin de aktarıldığını görmekteyiz. Bu, râviyi daha iyi tanıma açısından elbette daha faydalıdır. Ayrıca Alâî'nin eserinde râvilerin ihtilat zamanlarına ve ihtilattan sonra rivayetlerinin olup olmadığı bilgilerine daha fazla rastlanmaktadır. *el-İğtibât*'ın aksine, hakkında bilgi aktarılmayan râvi de bulunmamaktadır.

2. *Nihâyetü's-sûl fi ruvâti's-sitteti'l-uşûl*

Kütüb-i Sitte'nin ilim dünyasında kabulünden sonra râvilerine dair birçok çalışmalar yapılmıştır. Abdülğânî Cemmâîlî (ö. 600/1203) de *Kütüb-i Sitte* râvilerine dair *el-Kemâl* adlı uzunca bir eser telif etmiştir. Ancak bu eserde bazı hatalar bulunmakla birlikte *Kütüb-i Sitte* râvilerin tamamı da zikredilmemiştir. Daha sonra Mizzî (ö. 742/1341), *el-Kemâl* üzerine *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'ir-ricâl* adıyla sekiz yıl süren bir çalışma neticesinde daha kapsamlı ama oldukça geniş bir eser kaleme almıştır. Mizzî, yapmış olduğu eklemelerle zaten uzunca bir hacme sahip *el-Kemâl*'i neredeyse üç misli genişleterek toplamda 8045 râvinin bilgisini bir araya getirmiştir.³⁴ Sibte İbnü'l-Acemî'nin de ifadesiyle bu haliyle eserin kullanımı oldukça zorlaşmıştır.³⁵ Zehebî de Mizzî'nin *Tehzîb*'i üzerine biri *Tehzîbü't-Tehzîb* diğeri de *el-Kâşif* adıyla iki eser yazmıştır. Ancak bu eserlerden *Tehzîb*, Mizzî'nin eseri gibi oldukça geniş hacimlidir. *el-Kâşif* ise aksine oldukça muhtasardır ve râviler hakkındaki cerh ve tadiller ile hocaların vefat tarihleri zikredilmemiştir. Sibte İbnü'l-Acemî *Kütüb-i Sitte* râvileri üzerine kendinden önce yazılmış olan bütün bu eserlerde gördüğü olumsuz yönlerin bulunmadığı ne uzun ne kısa, gerektiği kadar hacme sahip ve eksikliklerin mümkün olduğu kadar giderildiği bir eser kaleme almak istemiş ve *Nihâyetü's-sûl fi ruvâti's-sitteti'l-uşûl* adlı eserini yazmıştır.³⁶

Nihâyetü's-sûl'un dikkat çeken bir özelliği, müellifin cerh tadile dair birçok önemli konuya açıklık getirmesidir. Bu bağlamda cerh ve tadilin teâruzu, râvi hakkında sadece bir imam muhaddisin cerh ya da tadili, tedlis, cehalet ve ihtilat gibi râvilerde bulunan birtakım durumlara dair açıklamalarda bulunmuştur. Ayrıca Sibte İbnü'l-Acemî eserinde cerh tadilde kullanılan bazı istihlaları da açıklanmaktadır.³⁷ Bu haliyle eser, okuyucuyu başka rical kaynağına ihtiyaç duymayacak kadar kapsamlı bir görünüm arz etmektedir. *Nihâyetü's-sûl*'un daha birçok önemli özelliği bulunmaktadır. Ancak müstakil bir akademik çalışmayı hak edecek hacme

²⁷ İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 35; Alâî, *Kitâbü'l-muhtelitîn*, 4.

²⁸ İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 34.

²⁹ İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, (muhakkikin mukaddimesi), 13.

³⁰ Ali Câbir Vâdî, *Sibte İbnü'l-Acemî ve cühûduhâ fi 'ilmi'l-hadîs*, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Usûlü'd-dîn Fakültesi, Doktora Tezi, 1997), 333.

³¹ İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 391.

³² Bkz. İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 18-20.

³³ Bkz. İbnü'l-Acemî, *el-İğtibât*, 44, 73, 186.

³⁴ M. Yaşar Kandemir, "el-Kemâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/222-224.

³⁵ İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl fi ruvâti's-sitteti'l-uşûl*, thk. Abdülkayyûm Abdürabbinebbî, (Mekke: Mektebetü Melik Fahd, 1421/2000), 68.

³⁶ İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl*, 69.

³⁷ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl*, 120 vd.

ve muhtevaya sahip olduğu için biz burada diğer eserlerinde olduğu gibi genel bir değerlendirme ile yetineceğiz.

3. *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*

Eser, Sıbt İbnü'l-Acemî'nin müdellis râvilerle dair telif ettiği talik türü bir çalışmadır. Eserdeki râviler, daha önce Sıbt İbnü'l-Acemî'nin Buhârî'ye (ö. 256/870) ve Ebu'l-Feth Ya'rabî'nin *Siyer*'ine yazmış olduğu taliklerinde de mevcuttur. Bu isimler tercümeleri ile birlikte neredeyse bir ciltlik hacme ulaşmaktadır ancak Sıbt İbnü'l-Acemî bunları ihtisar ederek altmış sayfalık bir talik şeklinde telif etmiştir. Söz konusu müdellis râvilerin bilinmesini kolaylaştırmak için böyle bir talik hazırladığını ifade eden Sıbt İbnü'l-Acemî, eserine aldığı müdellis râvilerin aynı zamanda hocalarının hocası olan Selâhuddîn el-Alâî'nin *Merâsîl* adlı eserinde de mevcut olduğunu ifade etmektedir.³⁸

4. *el-Keşfü'l-hasîs ammen rumiye bi-vaz'i'l-hadîs*

Sıbt İbnü'l-Acemî'nin Hz. Peygamber adına hadis uydurduğu iddia edilen râvileri bir araya getirmek için telif ettiği eseridir. Bu bağlamda o, eserine rical kitaplarında hakkında açıkça hadis uydurduğu bilgisi yer alan râviler ile hâfiz muhaddislerden birinin, hakkında hadis uydurduğuna dair zan ifadesi bulunanları eserine almıştır. Ancak biyografilerinde açıklama yapılmaksızın sadece “müttehem, deccâl, kezzâb” gibi ifadeler kullanılan râvileri ise almamıştır. Zira bu ifade, yalancılıkla itham olunan râvilerde kullanılmaktadır.³⁹

Sıbt İbnü'l-Acemî eserine Hz. Peygamber adına hadis uydurmanın günah boyutunu açıkladığı bir mukaddime ile başlamaktadır. Burada hadis uyduran râvilerin sınıflandırılmasını yapmakta, ardından hadis uydurma sebepleri ile bir hadisin uydurma olduğunu bilmenin yollarına dair bilgiler aktarmaktadır.⁴⁰ Sıbt İbnü'l-Acemî, hadis uydurmanın günah boyutunu açıklarken Cüveynî gibi Hz. Peygamber'e bilerek yalan isnad eden bir râvinin kâfir olduğuna dair görüşünün isabetli olmadığına, böyle kimselerin fâsıklık ile nitelenebileceğine ve bir daha kendilerinden hadis alınmayacağına dikkat çekmektedir.⁴¹

Eser, müellifin diğer eserleri gibi alfabetik usule göre tertip edilmiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî *el-Keşfü'l-hasîs*'e aldığı râvileri, Zehebî'nin *Mizanü'l-İtidâl'i* ile *Telhîsü'l-Müstedrek*'i, Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)'nin *Mevzûât*'i, İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-mecrûhîn*'i başta olmak üzere daha başka rical kaynaklarındaki hadis uydurmakla cerh edilmiş isimlerden seçmiştir.⁴²

5. *Hâşiye ale'l-Kâşif*

Müellifin, Zehebî'nin *el-Kâşif* adlı eseri üzerine yazdığı haşiyesidir. Eserin mukaddimesi bulunmadığı için söz konusu haşiyesini yazmadaki amacını Muhammed Avvâme'nin de işaret ettiği gibi *Nihâyetü's-sûl* adlı kitabındaki mukaddimesi üzerinden tespit etmek mümkündür. Sıbt İbnü'l-Acemî orada Zehebî'nin *el-Kâşif* adlı eserine atıfta bulunmakta ve bu eserde bazı râvilerin cerh tadil bilgilerinde, vefat tarihlerinde ve rumuzlandırmalarında eksiklikler olduğuna dikkat çekmektedir.⁴³ Dolayısıyla müellifin bu eserini yazmadaki amacının söz konusu eksiklikleri tamamlamak olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte müellif eserinde bazı râvilerin lakap bilgilerine dair açıklamalar yapmakta, ilave tercüme bilgileri aktarmaktadır.⁴⁴

6. *Mu'cemü'ş-şüyûh*

Talebesi İbn Fehd'in *Mevridü't-tâlibi'z-zamî min merviyâtü'l-Hâfiz Sıbt İbnü'l-Acemî* adıyla tertip ettiği ve müellifin hocalarının isnadları ve biyografilerine dair bilgiler verdiği eseridir. Beyrut Amerikan Üniversitesi Jafat Library Özel Koleksiyonlar Bölümü'nde müellif hattıyla bir nüshasının olduğu ifade edilen eser, Muhammed ez-Zâhî tarafından 1982 yılında Riyad'da *Mu'cemü'ş-şüyûh* adıyla basılmıştır.⁴⁵

2.2.2. Mahtût Olanlar

1. *el-Havâşî (Ta'lik) 'alâ Süneni'l-hâfiz İbn Mâce*: Eserin yazma nüshası Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi 496 numarada kayıtlıdır.⁴⁶
2. *el-Muktefâ (el-İktifâ) fi (şerhi/ḍabti/halli) elfâzi'ş-Şifâ' li'l-Kâdî 'Iyâz*: Eserin müellif hatlı nüshaları Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye'de 1301 ve

³⁸ İbnü'l-Acemî, *et-Tebyîn li-esmâ'i'l-müdellisîn*, thk. Yahya Şefik, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406-1986), 11.

³⁹ İbnü'l-Acemî, *el-Keşfü'l-hasîs ammen rumiye bi-vaz'i'l-hadîs*, thk. Subhi es-Sâmîrrâî, (Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987), 24, 25.

⁴⁰ İbnü'l-Acemî, *el-Keşfü'l-hasîs*, 25 vd.

⁴¹ İbnü'l-Acemî, *el-Keşfü'l-hasîs*, 26.

⁴² İbnü'l-Acemî, *el-Keşfü'l-hasîs*, 24.

⁴³ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Nihâyetü's-sûl*, 68.

⁴⁴ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Hâşiye ale'l-Kâşif*, (Zehebî'nin *el-Kâşif*i ile birlikte), thk. Muhammed Avvâme, Ahmet Muhammed Nemru'l-Hatîb, (Cidde: Dârü'l-Kible, ts.), 135 vd., 196 (23 numaralı râvi), 331 (1076 numaralı râvi), 366 (1334 numaralı râvi), 487 (2289 numaralı râvi), 507 (2430 numaralı râvi).

⁴⁵ İbrahim Hatiboğlu, “el-Kemâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/85-87.

⁴⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141; Ali Câbir, *Sıbt İbnü'l-Acemî ve cühûdühü fi 'ilmi'l-hadîs*, 127.

Köprülü Kütüphanesi'nde Fâzıl Ahmed Paşa 797 numarada kayıtlıdır.⁴⁷

3. *et-Telkîh li-fehmi kârî'iş-Şahîh li'l-Buhârî: Şahîh-i Buhârî*'nin muhtasar olarak yazılmış bir şerhidir.⁴⁸ Eserin yazma nüshası III. Ahmed Kütüphanesinde 392/1-2 numarada, Süleymaniye Kütüphanesinde Ayasofya bölümünde 689 numarada, ayrıca Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi 435 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

4. *İhtîşârü'l-ğavâmîz ve'l-mübhemâtî'l-vâkı'a fi mütûni'l-çâdîs*

İbn Beşkuvâl'in (ö. 578/1183) *el-Mübhemât* adlı, isimleri zikredilmemiş veya şöhrat bulmayan bir künye ya da lakapla anılan râvilere dair yazdığı eserinin muhtasarıdır. Eserin yazma nüshası Millet Kütüphanesi Feyzullah Efendi, 496 numarada kayıtlı bulunmaktadır.⁴⁹

5. *el-Müselâat*: Eserin bir nüshası Melik Faysal Kütüphanesi'nde 1503 numarada kayıtlıdır.⁵⁰

6. *Hâşiye alâ Elfiyeti'l-İrâkî ve Şerhu'hâ*: Zeynüddin el-İrâkî'nin hadis usulüne dair *el-Elfiyye*'si ile *Şerhu'l-Elfiyye*'sine ayrı yazdığı haşiyesidir. Yazma nüshası Mısır'da Timûriyye Kütüphanesi'nde 139 numarada kayıtlı bulunmaktadır.⁵¹

7. *Hevâmîşü'l-İstî'âb*

Sahâbe biyografisine dair günümüze ulaşan ilk eserlerden biri olan ve İbn-i Abdilberr'in (ö. 463/1071) tarih ve tabakat alanındaki yirmiye yakın kaynaktan istifade ederek telif ettiği *el-İstî'âb* adlı eseri üzerine Sibte İbnü'l-Acemî'nin birtakım mülahazalarını ekleyerek telif ettiği eserdir. Yazma nüshası Hindistan'da Arap Devletleri Üniversitesi Yazma Kütüphanesi'nde 323 numarada kayıtlı bulunmaktadır.⁵²

2.2.3. Günümüze Ulaşmayan Eserleri

Sibte İbnü'l-Acemî'nin tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda ismi zikredilip ancak günümüze ulaşmayan eserleri şunlardır:

1. *es-Sebt*

Sibte İbnü'l-Acemî'nin hocalarını, icazetlerini ve onlardan duydukları rivayetleri kaydettiği eseridir. Süyûtî (ö. 911/1505), Sibte İbnü'l-Acemî'nin söz konusu eserini gördüğünü ve birçok faydalı bilgi ihtiva ettiğini ifade etmektedir.⁵³

3. *Hâşiyetü li-Tecrîdi's-sahâbeti li'z-Zehebî*⁵⁴

4. *Hâşiyetü alâ Telhîsi'l-Müstedrek li'z-Zehebî*⁵⁵

5. *Hâşiye alâ'l-merâsîl lil-Alâî*⁵⁶

6. *Hâşiye alâ Sahîh-i Müslim*⁵⁷

7. *Hâşiye alâ Sünen-i Ebî Dâvud*⁵⁸

8. *İmlâât alâ Sahîh-i'l-Buhârî*⁵⁹

3. Neslü'l-himyân fi mi'yâri'l-Mizân Adlı Eseri

Neslü'l-himyân, adından da anlaşılacağı üzere Sibte İbnü'l-Acemî'nin, Zehebî (ö. 748/1348)'nin ricâl tenkidine dair telif ettiği *Mizânü'l-*

⁴⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141; Ayrıca Millet (Feyzullah Efendi, nr. 876), Murad Molla (nr. 453), Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 442), Süleymaniye (Kadızzâde Mehmed Efendi, nr. 76; Kılıç Ali Paşa, nr. 194; Damad İbrâhim Paşa, nr. 863) ve Âtif Efendi (nr. 472) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Ali Câbir, *Sibte İbnü'l-Acemî ve cühûduhû fi 'ilmi'l-hadîs*, 132.

⁴⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141.

⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe*, thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiril-İslâmiyye, 1421/2000), 122, 123.

⁵⁰ Ali Câbir, *Sibte İbnü'l-Acemî ve cühûduhû fi 'ilmi'l-hadîs*, 126.

⁵¹ Ali Câbir, *Sibte İbnü'l-Acemî ve cühûduhû fi 'ilmi'l-hadîs*, 125.

⁵² Ali Câbir, *Sibte İbnü'l-Acemî ve cühûduhû fi 'ilmi'l-hadîs*, 133.

⁵³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141-143.

⁵⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141.

⁵⁵ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141.

⁵⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141.

⁵⁷ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141.

⁵⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141.

⁵⁹ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, 1/141; İbn Fehd, *Lahzü'l-elhâz*, 205.

i'tidâl adlı eserine zeyl olarak kaleme aldığı eseridir.⁶⁰ Müellif söz konusu eserini Timurlenk fitnesinden önce hicrî 825 yılında Rebî'u'l-evvel ayının birinci günü tamamladığını ifade etmektedir.⁶¹ Eserin ilk basımı 2014 yılında Şâdî b. Muhammed tarafından tahkik edilerek Yemen'de gerçekleşmiştir. *Neslü'l-himyân* aşağıda, yazarın telif amacı, yöntemi ve kullandığı kaynaklar bağlamında tahlil edilecek ve hadis ilmi açısından önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

3.1. Telif Amacı

Müellifin mukaddimesindeki ifadelerinden, söz konusu eserini Zehebî'nin zayıf râvilerle dair telif ettiği en önemli çalışması olan *Mîzânü'l-i'tidâl*'inde tespit ettiği birtakım eksiklikleri gidermek için yazdığı anlaşılmaktadır.⁶² Bu eksiklikler aynı zamanda onun *Neslü'l-himyân*'ı telifteki yöntemini de yansıtmaktadır. Sıbt İbnü'l-Acemî'nin *Mîzân*'da gördüğü söz konusu eksikliklerden bazıları şunlardır:

1. Zehebî'nin *Mîzân*'ı zayıf ve meçhul râvileri geniş çaplı kapsayıcı bir kitaptır ancak birçok zayıf ve meçhul râvinin tercümesini de kendi ismi altında değil farklı yerlerde zikretmiştir.
2. Zehebî, eserine meçhul râvi olarak sadece Ebû Hâtîm er-Râzî'nin (ö. 277/890) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'inde meçhul dediği râvileri almıştır. Bu durumda tevsik olunmamış ve Zehebî'nin *Mîzân*'ında da yer alamayan bir râviye rast gelen bir kişi bu râvinin Zehebî'nin ihmal ettiği meçhul bir râvi mi yoksa zayıf olmasına rağmen Zehebî'nin eserine almadığı bir râvi mi olduğu konusunda tereddüt edecektir.⁶³
3. Zehebî, bazı râvilerin zafiyetlerine ve cehaletlerine dair bilgileri aktarırken söz konusu râviler hakkındaki önemli muhaddislerin tevsiklerini zikretmemiştir.⁶⁴
4. Zehebî, eserine bazı sika râvileri de almış fakat bunlar hakkındaki cerhleri tamamıyla zikretmemiştir.⁶⁵

İbnü'l-Acemî'nin, Zehebî'nin *Mîzân*'ında tespit ettiği diğer eksiklikler aşağıda "eserde uyguladığı yöntem" başlığıyla birlikte ele alınacaktır.

3.2. Eserde Uyguladığı Yöntem

Sıbt İbnü'l-Acemî'nin eserinde takip ettiği yöntemini, mukaddimedede bahsettiği ve Zehebî'nin *Mîzân*'ında tespit ettiği eksiklikler belirlemektedir. Dolayısıyla aşağıda verilecek bilgiler genelde onun ifade ettiği söz konusu eksiklikler üzerinde yaptığı tamamlamalardan oluşmaktadır.

1322 râvinin bilgilerine yer verildiği *Neslü'l-himyân*'da râviler alfabetik usûle göre sıralanmıştır. Eser İbrahim b. Ahmed el-Askerî ile başlamakta, Yunus b. Nâfî' ile bitmektedir.⁶⁶ Sıbt İbnü'l-Acemî eserinin sonuna *Mîzân*'da olduğu gibi künyeleriyle ve babalarının isimleriyle bilinen râviler ile bir de kadın râvilerle dair toplamda beş bab daha eklemiştir.⁶⁷

Sıbt İbnü'l-Acemî'nin eserinde icra ettiği önemli uygulamalardan birisi Zehebî'nin *Mîzân*'da tercümelerini kendilerinin değil de başka isimler altında verdiği râvilerin bilgilerini kendi isimleri altına alarak yeniden düzenlemiş olmasıdır. Bu tür râviler *Mîzân*'da azımsanmayacak kadar çoktur. Sıbt İbnü'l-Acemî böylelikle, bilgileri eserde dağınık halde bulunan râvilerin tercümelerin kendi isimleri altında toplayarak okuyucuya büyük kolaylık sağlamıştır. Örneğin, İbrahim b. Ahmed el-Askerî'nin meçhul bir râvi olduğu bilgisini Zehebî, Abdullah b. Müslim başlığında vermiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî ise söz konusu bilgiyi râvinin kendi ismine almıştır.⁶⁸ İbrahim b. Ubeyd ve Ahmed b. İshak b. Yunus da söz konusu râvilerden birkaçıdır.⁶⁹

Zehebî, kimi râvilerin cerh ve cehaletine dair bilgileri çok kısa zikredip geçmektedir. Oysa söz konusu râviler hakkında tadel

⁶⁰ Zehebî bu eserine bilerek hadis uyduran, işitmediği bir hadisi duyduğunu iddia eden yalancı râvileri, hadis uydurmakla itham edilen, çokça yanlışları sebebiyle rivayetlerine itimat edilmeyenleri, yeterince dindar ve adaletli olmayan hadis hâfizlarını, rivayetleri terkedilmese de hâfizaları zayıf olduğu için hata eden muhaddisleri, güvenilir sayılmayan ve fazla bilinmeyen râvileri, tanınmayanları, sika olmakla birlikte bid'atçı diye bilinenleri, sahâbî ve dört fıkıh imamı dışında herhangi bir şekilde eleştirilen diğer râvileri almıştır. Bkz. Kandemir, M. Yaşar. "Mîzânü'l-i'tidâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/218-219.

⁶¹ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân fi mi'yâri'l-Mîzân*, thk. Şâdî b. Muhammed, (Yemen: Dâr'u'n-Numân, 1435/2014), 463.

⁶² İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 67-71.

⁶³ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 67.

⁶⁴ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 68.

⁶⁵ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 69.

⁶⁶ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 72, 416.

⁶⁷ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 417, 449, 452, 453, 462.

⁶⁸ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 72.

⁶⁹ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 73, 75. Ayrıca bkz. 72, 75, 76, 79, 130. Bu tür râvilerin sayısı oldukça fazladır. Ancak bu kadar örnekle iktifa etmek durumundayız.

açıklamaları da bulunmaktadır. Sibte İbnü'l-Acemî, bu eksikliği eserinde gidermeye çalışmış ve böyle râviler hakkında yapılan tevsik açıklamalarını da kitabında zikretmiştir. Sibte İbnü'l-Acemî'nin bu tespitleri cerh tadil ilmi açısından önemlidir. Zira okuyucu tarafından bu tür râvilerin tazîfinde ya da cehaletinde ittifakın var olduğu zannedilebilir. Sibte İbnü'l-Acemî eserinde bu tür eksiklikleri tespit ederek yanlış çıkarımların önüne geçmeye çalışmıştır. Semâme b. Şerâhîl bu tür râvilerden biridir. Zehebî, söz konusu râvinin bilgilerini hem kendi isminde zikretmemiş hem de muhaddislerin onun hakkındaki tadillerini de ihmal etmiştir.⁷⁰ Oysa Semâme b. Şerâhîl hakkında münekkidlerin “onda be's yoktur, saduktur, sikadır” şeklinde açıklamalar mevcuttur.⁷¹ Bu tür râvilerden bir diğeri de Muhammed b. Yahya'dır. Muhammed b. Yahya, Zehebî tarafından hadisi münker zayıf bir râvi olarak tanıtılırken Sibte İbnü'l-Acemî Nesâî'nin onun hakkındaki “leyse bihî be's” ifadesini ve bazı âlimler ile İbn Hibbân'ın tevsik açıklamalarını nakletmektedir.⁷²

Müellif, Zehebî'nin farklı eserlerinde meçhul olduğunu ifade edip de *Mizân*'ına almadığı râvileri de *Neslü'l-himyân*'a dâhil etmiştir. Ahmed b. Abdullah b. Yusuf el-Ar-arî bu isimlerdendir. Zehebî söz konusu râviyi *Mizan*'ına almamış ancak *Duafâ*'sında meçhul olduğunu ifade etmiştir.⁷³

Zehebî *Mizân*'ında kimi râvileri, tek bir hadis rivayetiyle bilindikleri gerekçesiyle meçhul olarak nitelendirmektedir. Mesela İmâre b. Hadîd böyle bir râvidir. Zehebî, Sahr el-Âmidî → İmâre b. Hadîd → Ya'lâ b. Atâ... senediyle bir hadis nakletmekte ve İmâre b. Hadîd'den bunun dışında bir rivayet bilinmediğini söylemektedir.⁷⁴ Sibte İbnü'l-Acemî ise Sahr el-Âmidî → İmâre b. Hadîd → Ya'lâ b. Atâ → Şu'be... tarihiyle bir başka rivayet naklederek söz konusu râvinin meçhul olmadığını ispat etmektedir.⁷⁵ İmrân b. Huzeyfe de bu tür râvilerden biridir.⁷⁶

Sibte İbnü'l-Acemî, özellikle meçhul olarak nitelenen râviler hakkında rical kaynaklarından ayrıntılı bilgiler aktarmak suretiyle Zehebî'nin düştüğü hataları tashih etmektedir. Bu da onun rical kaynaklarına olan vukûfiyetini göstermektedir. Örneğin; Cevn b. Katâde'yi Zehebî Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/855) nakille bilinmeyen bir râvi olarak tanıtılmaktadır. Ancak müellif söz konusu râvinin farklı kaynaklardan nakillerle bilinen bir râvi olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁷ Yine Büreyde b. Asram hakkında Zehebî meçhul olduğunu ifade etmektedir. Hatta Buhârî'nin de bu râvi hakkında meçhul olduğuna dair açıklamasını nakletmektedir.⁷⁸ Ancak Sibte İbnü'l-Acemî hem İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inden hem de hocası Heysemî'nin *Tertîbü's-sikât* adlı eserinden nakilde bulunmak suretiyle söz konusu râvinin meçhul olmadığını ortaya koymaktadır.⁷⁹

Sibte İbnü'l-Acemî eserinde, haklarında hadis uydurduklarına dair itham bulunmasına rağmen Zehebî tarafından sadece zayıf olarak ifade edilen râvilere de dikkat çekmektedir. Zira okuyucu böyle bir râvinin zafiyetinin giderilebilir bir zafiyet olduğu zannına kapılabilir. Dolayısıyla müellifin bu uyarısı önemlidir. Örneğin Ahmed b. Muhammed b. İmrân bu isimlerdendir. Sibte İbnü'l-Acemî, Zehebî tarafından sadece zayıf olduğu ifade edilen söz konusu râvi hakkındaki hadis uydurduğuna dair tenkitleri diğer cerhlerle birlikte açıklamıştır.⁸⁰ Yine Sâbit b. Hammâd isimli râvi hakkında çok zayıf olduğuna dair açıklamalarda bulunmuş, hatta kendisi tarafından uydurulan bir hadisi de nakletmiş ancak hadis uydurduğuna dair görüşleri nakletmemiştir. Sibte İbnü'l-Acemî de Zehebî'nin bu tutumuna dikkat çektiikten sonra râvi hakkındaki hadis uydurduğuna dair görüşleri nakletmiştir.⁸¹

Zehebî, *Mizan*'da râviler hakkındaki cerhleri naklederken bazen yanlış nakillerde bulunmaktadır. Bu tür hatalar Sibte İbnü'l-Acemî'nin dikkatinden kaçmamış ve kendisi tarafından bunlara dikkat çekilmiştir. Örneğin Cemî b. Umeyr hakkında Zehebî, İbn Hibbân'ın onun hakkındaki “hadis uydururdu ve Râfîzî idi” şeklindeki cerhini nakletmektedir.⁸² Oysa aynı râvi İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında kendisi tarafından tevsik edilmektedir.⁸³ Müellif, Zehebî'nin bu hatalı nakline dikkat çekmektedir.⁸⁴ Bu, Sibte İbnü'l-

⁷⁰ Zehebî, söz konusu râvinin meçhul olduğuna dair bilgiyi Yahya b. Kays'ın başlığında zikretmektedir. Bkz. Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed Becâvî. (Beirut: Dâru'l-Marife, 1382/1963), 4/402.

⁷¹ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 106; Ayrıca bkz. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/403

⁷² İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 322. Ayrıca bkz. 76, 94, 96, 106.

⁷³ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 76; Zehebî, *Divanü'd-Duafâ*, thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî, (Mekke: Mektebetü'n-Nehda'l-Hadisîyye, 1387/1967), 6.

⁷⁴ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 3/170.

⁷⁵ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 190.

⁷⁶ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 203.

⁷⁷ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 118.

⁷⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/304.

⁷⁹ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 93,

⁸⁰ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 80.

⁸¹ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 102; Zehebî, *Mizân*, 1/363.

⁸² Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1/416

⁸³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/115

⁸⁴ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 115.

Acemî'nin hem cerh tadil ilmindeki hem de bu alanda yapılacak nakil konusundaki hassasiyetini göstermektedir.

Zehebî, *Mizân*'ında veya diğer eserlerinde birtakım râviler hakkında çelişkiye düşmektedir. Sıbt İbnü'l-Acemî, Zehebî'nin bu tenakuslarını eserinde çözmeye çalışmıştır. Aksi takdirde birini okuyup diğerini okumayan bir araştırmacı râvi hakkında yanlış bir kanaate sahip olacaktır. Sıbt İbnü'l-Acemî bu yanlışın önüne geçmek adına her iki açıklamayı da eserinde zikretmiştir. Mesela Zehebî, Bişr b. Muhammed b. Ebân es-Sükkerî'yi sadûk olarak tevsîk etmekte,⁸⁵ ancak aynı râviyi Hâlid b. Makdûh adlı bir başka râvinin ismi altında hadis uydurmakla nitelemektedir.⁸⁶

Klasik kaynaklarda âlimlerin atıf yaptıkları eserleri bizzat gördüklerine dair açıklamalara pek rastlanmamaktadır. Ancak Sıbt İbnü'l-Acemî, bir râvi hakkında kaynağın ismini vermekle yetinmez, atıf yaptığı eserlerin neredeyse tamamında kaynağı bizzat gördüğünü ifade etmektedir. Eğer kaynağa ikinci bir müelliften atıf yapıyorsa bunu da açıkça belirtmekte ve kaynağı bizzat görmediğini söylemektedir.⁸⁷ Hâsılı Sıbt İbnü'l-Acemî, cerh tadil konusundaki nakillerinde son derece titiz hareket etmektedir.

Sıbt İbnü'l-Acemî râvi isimlerinin yazılışlarında da oldukça hassas hareket etmektedir. Râvi isimlerinde yapılacak takdim-tehirlere karşı oldukça dikkatlidir. Meselâ Zehebî hem *Kâşif*'inde hem de *Tezhîb*'inde Vâil b. Alkame isminde bir râvi hakkında bilgi vermektedir. Ancak İbnü'l-Acemî, söz konusu râvinin isminin Alkame b. Vâil olduğunu Mizzî'den delil getirerek ortaya koymaktadır.⁸⁸ Dolayısıyla Zehebî râvinin isminde takdim-tehirde bulunmuş, Sıbt İbnü'l-Acemî de bu hatayı tashih etmiştir.⁸⁹

Sıbt İbnü'l-Acemî, yeri geldiğinde Zehebî'nin bazı muhaddisler hakkında ithamlarına karşı çıkmaktadır. Mesela Zehebî, bir râvinin bilgilerini zikrederken Yahya b. Maîn ile ilgili bir nakilde bulunmaktadır. İbnü'l-Cüneyd bir defasında Yahya b. Maîn'in; "Ebû Nuaym bir râvi hakkında ceyyid demiş ve onu methetmişse o râvi Şîfî'dir. Bir râvi hakkında da Mürcî'dir demişse o râvi sâhibü's-sünnedir. Onda bir be's yoktur" dediğini söylemiştir. Zehebî, Yahya b. Maîn'in bu sözünden hareketle onun Mürcîliğe meyilli olduğunu söylemiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî ise bu çıkarımın tartışmalı olduğunu, Yahya b. Maîn'in söz konusu ifadesi üzerinde araştırmak ve düşünmek gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁰

3.3. Eserde Kullanılan Kaynaklar

Sıbt İbnü'l-Acemî, zeylini yazarken tespit ettiği bilgilerin kaynaklarını bizzat açıklamakta, kaynak veremediği durumlarda konuyla ilgili kaynaklara ulaşamadığını da doğrudan ifade etmektedir.⁹¹ Sıbt İbnü'l-Acemî, eserinde ana kaynak olarak Zehebî'nin *Mizân*'ı ile *Tezhîbü Tehzîbi'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*'i ve *el-Kâşif fi ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütüb-i-sitte*'sini esas almıştır. Ancak o, bunlarla yetinmemiş birçok cerh tadil eserini de kaynak olarak kullanmıştır. İbn Ebû Hâtim'in ö. 327/938) *el-Cerh ve't-ta'dîl*'i,⁹² İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Müntekâ mine'l-cerh ve't-ta'dîl*'i,⁹³ İbn Mâkûlâ'nın (ö. 475/1082'den sonra) *el-İkmâl*'i,⁹⁴ Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'i bunlardandır.⁹⁵ İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ı da onun en çok kullandığı kaynaklardan biridir.⁹⁶

Müellif, râvilerle ilgili bilgi verirken sadece cerh tadil eserlerine bağlı kalmamış, yeri geldiğinde farklı kaynaklardan da âlimlerin görüşlerini nakletmiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) *İlâmü'l-müvakkâin ve Zâdü'l-meâd*'i ve İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *et-Temhîd*'i söz konusu kaynaklar arasındadır.⁹⁷ Yine hadis tahrîçleri için *Kütüb-i sitte* ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mucem*'leri onun kullandığı önemli kaynaklardandır.⁹⁸

Sıbt İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*'da İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına çokça atıfta bulunduğu geride ifade edilmişti. Zehebî'nin zayıf ya da meçhul dediği birçok râvi hakkında "İbn Hibbân bu râviyi *es-Sikât*'ında zikretmektedir" şeklinde ifadeler kullanmaktadır. Nitekim

⁸⁵ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/323.

⁸⁶ Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, 1/642; İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 97

⁸⁷ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 75, 382.

⁸⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20/313. İbn Hacer de söz konusu râvinin ismini Alkame b. Vâil olarak vermektedir. Bkz. Şihâbüddin Ebu'l-Fadl İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Haydarâbad, Matabaatü Dâireti'l-Meârif, 1327/1909, 7/280

⁸⁹ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 382.

⁹⁰ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 232.

⁹¹ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 75

⁹² Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 71, 82, 89, 112, 133, 136, 249, 260, 310, 404, 450.

⁹³ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 111, 120, 218, 225, 328, 348, 399, 413.

⁹⁴ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 81, 95, 101, 105, 107, 226, 235, 317, 326, 413, 437.

⁹⁵ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 72, 132, 266, 349, 358, 390, 445.

⁹⁶ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 72, 77, 81, 87, 94, 96, 133, 141, 214, 231, 278, 339, 412, 428, 445, 461. Diğer kaynaklarda olduğu gibi İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ına dair atıf oldukça fazladır. Ancak sayfa numaralı konusunda bu kadarıyla iktifa edilmiştir.

⁹⁷ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 81, 265.

⁹⁸ Bkz. İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 112, 133, 183, 190, 284, 289, 353, 377, 378, 448.

kendisi de bu duruma eserin mukaddimesinde dikkat çekmektedir.⁹⁹ Zehebî bu tür râvilerin *es-Sikat*'ta zikredildiğini bilmektedir. Hatta Yusuf b. Meymûn isimli râviyi taz'îf ettikten sonra "bu râviyi İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'ında zikretmesi bir şey ifade etmez" demektedir.¹⁰⁰ Bir yerde de "İbn Hibbân'ın meçhul râvilerle ihticac ettiği bilinen bir durumdur" diyerek İbn Hibbân'ın zayıf veya meçhul bir râviyi *es-Sikât*'ında zikretmesinin dikkate alınacak bir durum olmadığını ifade etmektedir.¹⁰¹ Zehebî'nin de dediği gibi İbn Hibbân'ın râvileri tevsîk'indeki tesâhülû âlimlerce bilinen bir husustur. Ancak bu tespit İbn Hibbân'ın tevsik ettiği her râvinin zayıf olduğu anlamına mı gelmektedir. Nitekim hadis araştırmacıları arasındaki genel kanaat bu yöndedir. Ancak bunun isabetli bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkün değildir. İşte bu noktada Sibt İbnü'l-Acemî'nin yaklaşımı dikkate almaya değerdir. O, bu konuyu mukaddimedede şöyle dile getirmiştir:

"Eğer zayıf veya meçhul râvilerin İbn Hibbân'ın *Sikât*'ında zikredildiğini ifade etmenin faydası nedir denilecek olursa; Öncelikle bunun bir râvide cerh ve tadilin beraberce bulunması durumunda faydası vardır. Bir diğer faydası da İbnü'l-Kattân'ın "bir râvi ki cerh tadil imamlarından biri tarafından tek bir rivayeti üzerinden tadil ediliyorsa bu kabul edilir. Değilse tek bir rivayeti olması durumunda makbul değildir." sözünden anlaşılmaktadır."

İbn Hibbân'ın özellikle sadece bir rivayeti olduğu için meçhul olarak nitelenen râvilere dair yaptığı tevsikleri mutlak anlamda reddetmek yerine Sibt İbnü'l-Acemî'nin yaklaşımını dikkate almak daha isabetli olacaktır.

Sonuç

Hicrî sekizinci yüzyılda Memlûkler döneminin önemli merkezlerinden biri olan Halep'te dünyaya gelen Sibt İbnü'l-Acemî, neredeyse bir asra yaklaşan ömrünü ilim yolunda geçirmiş seçkin bir âlimdir. Hadis tahsiline genç yaşlarda başlayan Sibt İbnü'l-Acemî, Kahire ve Şam başta olmak üzere çeşitli ilim merkezlerini dolaşarak sahih rivayetleri araştırmış, özellikle âlî ve nâzil rivayetlerin derlenip aktarılmasına büyük önem vermiştir. Eğitiminde dönemin tanınmış muhaddislerinden olan İrâkî, Bulkîni, İbnü'l-Mülakkın ve Heysemî gibi isimlerin etkisi, onun hadis ilmindeki yetkinliğinin temelini oluşturmuştur.

Hadis ilmine olan bağlılığı, yalnızca çağdaşları arasında değil, sonraki nesillerde de takdirle anılmış ve kendisine "zamanının önde gelen hadis otoritesi", "imam", "hâfız" ve "müsned" gibi unvanlar verilmiştir. Yalnızca rivayet toplamakla yetinmeyip bu alana katkı sağlayacak eserler de kaleme alan İbnü'l-Acemî'nin, tespit edilebilen yirmi iki çalışmasından yedisi günümüzde basılmış, yedisi el yazması hâlinde muhafaza edilmekte, sekizi ise kayıptır. Basılmış eserlerinin çoğu râvî tenkidi üzerine yoğunlaşırken, el yazması olanlar ve ulaşmayan metinlerin büyük bir kısmı şerh türündedir.

Onun en dikkat çekici eserlerinden biri olan *Neslü'l-Himyân*, Zehebî'nin *Mîzânü'l-i'tidâl* adlı eserinde tespit edilen eksik ve hatalı bilgileri düzeltme amacıyla yazılmıştır. 2014 yılında Yemen'de yayımlanan bu çalışmada, 1322 râvîye dair bilgiler alfabetik sırayla sunulmuştur. Müellif, eserin önsözünde ve muhtelif yerlerinde Zehebî'nin ihmallerine işaret etmiş, bazı râvîlerin farklı başlıklar altında dağınık şekilde sunulmuş bilgilerini birleştirerek metni daha sistematik bir hâle getirmiştir.

Neslü'l-Himyân'da Zehebî'nin eksik bıraktığı râvîye dair bilgiler tamamlanmış; râvîlerin durumunu değerlendiren yeni cerh ve ta'dîl açıklamaları eklenerek hadis araştırmalarına daha sağlam bir zemin kazandırılmıştır. Ayrıca müellif, Zehebî'nin yanlış aktardığı bazı bilgileri orijinal kaynaklara müracaat ederek düzeltmiş, bu yönüyle cerh ve ta'dîl hassasiyetini ortaya koymuştur. Râvî isimlerinin doğru yazımına gösterdiği özen, harflerin benzerliği veya yer değişikliği gibi sebeplerle meydana gelen yazım hatalarını titizlikle düzeltmesiyle de kendini göstermektedir.

Kaynak kullanımındaki dikkatiyle de öne çıkan Sibt İbnü'l-Acemî, yalnızca ikincil nakillerle yetinmemiş, bilgileri doğrudan kaynaklardan bizzat inceleyerek aktardığını açıkça belirtmiştir. Ulaşamadığı kaynakları da dürüstlikle ifade etmiştir. Her ne kadar *Neslü'l-Himyân*, *Mîzânü'l-i'tidâl* üzerine bir zeyl niteliği taşısa da müellif; Zehebî'nin *Tezhîb* ve *Kâşif* gibi diğer eserlerinin yanı sıra İbn Ebî Hâtim'in *el-Cerh ve't-ta'dîl*'i, İbn Mâkûlâ'nın *el-İknâli*, Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâl*'i, İbn Hibbân'ın *es-Sikât*'i gibi önemli ricâl kaynaklarına da başvurmuştur. Ayrıca, yer yer cerh-ta'dîl dışındaki kaynaklardan da -örneğin İbn Kayyim'in *İ'lâmü'l-muvakkı'în*'i gibi- âlimlerin değerlendirmelerini aktarmıştır.

Sonuç olarak, Sibt İbnü'l-Acemî yalnızca hadis ilmine olan tutkusu ile değil, aynı zamanda kaleme aldığı özgün eserlerle de derinlemesine incelenmeyi hak eden bir âlimdir. Özellikle *Neslü'l-Himyân* adlı eseri, klasik cerh-ta'dîl literatürünün başyapıtlarından olan *Mîzânü'l-i'tidâl*'le birlikte değerlendirilmesi gereken mühim bir kaynaktır. Eserin geç tarihte neşredilmiş olması, müellifi gibi henüz ilim dünyasında yeterince tanınmamasına yol açmıştır. Bu çalışmanın önemli bir sonucu da Memlûkler devrinde hadis alanına böylesine ciddi katkılar sunmuş bir muhaddisin dikkatlere sunulması ve özellikle cerh-ta'dîl sahasında çalışan

⁹⁹ İbnü'l-Acemî, *Neslü'l-himyân*, 68.

¹⁰⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/401.

¹⁰¹ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 3/175

araştırmacılar için kıymetli bir referansın gündeme getirilmesidir. Ayrıca bu araştırma, hadis otoritelerinin önceki kaynaklara körü körüne bağlı kalmadığını; geniş çaplı bir literatür taraması, mukayese ve analiz süreci sonunda kendi değerlendirmelerini ortaya koyduklarını göstermektedir. Bu yaklaşım, günümüz ilmî çalışmalarında da örnek alınması gereken bir yöntemdir.

Neslü'l-Himyân üzerine yapılacak daha derinlemesine akademik incelemeler, hadis ilmine daha nitelikli katkılar sunacak, bu alanın gelişimine ivme kazandıracaktır. Nihayetinde bu araştırma, hadis literatüründeki klasik kaynakların dahi yeni çalışmalarla teyit edilmesi ve yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Kaynakça | References

- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. *Kitâbü'l-muhtelâtîn*, thk. Ali Abdülbâsit. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1417/1996.
- Ali Câbir Vâdi', *Sibt İbni'l-Acemî ve cühûduhû fi 'ilmi'l-hadîs*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi. Usûlü'd-dîn Fakültesi, Doktora Tezi, 1997.
- Arslan, Abdurrahim. "Sibt İbni'l-Acemî ve Nûru'n-Nibrâs Adlı Siyer Şerhi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45 (2021), 248-269.
- Hatiboğlu, İbrahim. "el-Kemâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/85-87. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- İbn Fehd, Ebü'l-Fazl Takıyyüddîn Muhammed b. Necm Muhammed b. Muhammed. *Lahzü'l-elhâz bi-zeyli Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddin Ebu'l-Fadl. *Tehzîbü't-Tehzîb*, 12 Cilt. Haydarâbad, Matabaatü Dâireti'l-Meârif, 1327/1909
- İbn Kâdi eş-Şühbe, Ebü'l-Fazl Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Şâfiyye*. thk. Abdülalîm Hân, 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1986.
- İbnü'l-Keyyâl, Ebü'l-Berekât Zeynüddîn Muhammed (Berekât) b. Ahmed b. Muhammed. *el-Kevâkibü'n-neyyirât fi ma'rifeti men ihtelağa mine'r-ruvâtî's-sikât*. thk. Ebdül-kayyûm Abdü Rabbi'n-nebî. 2. Basım. Mekke: Mektebetü'l-İmâdiyye, 1420/1999.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbni's-Salâh*. thk. Nureddin İtr. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.
- Kandemir, M. Yaşar. "el-Kemâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/222-224. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Kandemir, M. Yaşar. "Mîzânü'l-İtidâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/218-219. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs. *er-Risâletü'l-müstetrafe*. thk. Muhammed el-Muntasır b. Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Beşâiril-İslâmiyye, 1421/2000.
- Koçyiğit, Talât. *Hadis İstılahları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâi'r-ricâl*. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1992.
- Özkan, Halit. *Memlûklerin Son Asrında Hadis*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hayât, ts.
- Sibt İbni'l-Acemî, Ebü'l-Vefâ Sibt İbni'l-Acemî Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed. *el-İğtibât li-men rumiye bi'l-ihtilât fi ricâli'l-hadîs*. thk. Alâuddîn Ali Rıza, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Sibt İbni'l-Acemî. *el-Keşfü'l-hasîs ammen rumiye bi-vaz'î'l-hadîs*. thk. Subhi es-Sâmîrrâî. Riyad: Âlemü'l-Kütüb, 1407/1987.
- Sibt İbni'l-Acemî. *et-Tebyîn li-esmâi'l-müdellesîn*. thk. Yahya Şefik. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406-1986.
- Sibt İbni'l-Acemî. *Neslü'l-himyân fi mi'yâri'l-Mizân*. thk. Şâzî b. Muhammed. Yemen: Dâru'n-Numân, 1435/2014.
- Sibt İbni'l-Acemî. *Nihâyetü's-sûl fi ruvâtî's-sitteti'l-usûl*. thk. Abdülkayyûm Abdürabbinebî. Mekke: Mektebetü Melik Fahd, 1421/2000.
- Sibt İbni'l-Acemî. *Hâşiye ale'l-Kâşif*. (Zehebî'nin el-Kâşif'i ile birlikte) thk. Muhammed Avvâme, Ahmet Muhammed Nemru'l-Hatîb. Cidde: Dâru'l-Kible, ts.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1403/1982.
- Yiğit, İsmail. *Memlûkler*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2015.
- Yiğit, İsmail. "Memlûkler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/87-90. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Kâşif fi marifeti men lehû rivaye fi'l-Kütübi's-sitte*. thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dâru'l-Kible, 1413/1992.
- Zehebî. *Mîzânü'l-İtidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1382/1963.
- Zehebî, *Dîvanü'd-Duafâ*. thk. Hammâd b. Muhammed el-Ensârî. Mekke: Mektebetü'n-Nehda'l-Hadîsiyye, 1387/1967.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm*, 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm lil-Melâyîn, 1423/2002.